

III. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

*Майор М. М.,
м. Ужгород*

ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

А н н о т а ц и я

В статтє раскрыто явление “торговли людьми” с его подходами и особенностями. Авторы описывают торговлю жєницинами в Украине в контексте миграции, организованной преступности и морали.

Одним із ганєбних явищ, з яким зіткнулося українське суспільство наприкінці ХХ століття є торгівля “живим товаром”. Це негативне явище може виявлятись у різних формах – від викрадення людей до їх продажу з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Жертви використовуються для примусової праці, у порнобізнесі, як донори для трансплантації тканин і органів тощо. В усьому світі торгівля людьми – один з найтяжчих злочинів проти особи, адже він не лише принижує людську гідність, а й перетворює людину на раба, залежного від волі хазяїна.

Зауважимо, що про існування торгівлі людьми вказували ще у ХІХ столітті та початку ХХ ст. М.Гернет, В.Дєрюжинський, Ч.Ломброзо, Ф.Ліст. Як злочин міжнародного характеру, торгівлю жінками та дітьми вивчали І.Бліщенко, І.Карпець, А.Наумов, В.Панов. Проте обґрунтування й оцінка проблеми торгівлі жінками та дітьми в Україні знаходиться на початковому етапі. Під час розгляду та аналізу заходів, важливих для вирішення окремої соціальної проблеми, критично важливими факторами є контекст, в якому функціонують або мають функціонувати ці заходи.

Для оцінки ситуації щодо торгівлі людьми в Україні необхідно, насамперед, навести визначення поняття “торгівля людьми” та “торгівля жінками”. Загальновизнане міжнародною спільнотою визначення цього терміна наводиться у Протоколі ООН “Про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї”, який доповнює Конвенцію Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Україна ратифікувала

Конвенцію і Протокол в лютому 2004 року. У цьому документі вперше дається міжнародне визначення поняття “торгівля людьми”:

1) “торгівля людьми” означає здійснювані з метою експлуатації, вербування, перевезення, передачі, приховування людей шляхом загрози, силою або її застосування, або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум експлуатацію проституції інших осіб або інакші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів;

2) згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, про, яку йдеться в підпункті 1) цієї статті, не береться до уваги, якщо було використано будь-який із заходів впливу, зазначених у підпункті 1);

3) вербування, перевезення, передача, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважаються “торгівлею людьми” навіть у тому разі, якщо вони не пов’язані із застосуванням будь-якого із заходів впливу, зазначених у підпункті 1) цієї статті;

4) “дитина” означає будь-яку особу, що не досягла вісімнадцятирічного віку [1,34].

Визначення терміна “торгівля людьми”, наведене у Протоколі ООН зосереджується на діях кримінального угруповання, задіяного у процесі торгівлі людьми. Злочин вважається здійсненим незалежно від факту перетину державного кордону, тобто документ розглядає як зовнішню, так і внутрішню торгівлю людьми [11, с. 14] .

Отже, світова громадськість визнає торгівлю людьми злочином, який тісно пов’язаний з поняттям рабства та примусовою проституцією. Торгівля людьми особливо зачіпає жінок і є брутальним порушенням їхніх прав. Щороку десятки тисяч жінок у всьому світі стають предметом торгівлі людьми. Саме жінки становлять 96% жертв работоргівлі.

Навколо питання визначення поняття “торгівля жінками” завжди ведуться дискусії. Спірними та дискусійними є й самі підходи до вивчення цього явища практиками і теоретиками соціальної роботи. Так, наприклад, голандські дослідники з неурядових правозахисних організацій, які ще з 80-х рр. XX ст. активно займалися вивченням цього феномену, виділяють шість основних підходів до його визначення:

- торгівля жінками як проблема боротьби з організованою злочинністю;

- торгівля жінками як проблема легальної та нелегальної міграції;
- торгівля жінками як проблема праці;
- торгівля жінками як моральна проблема;
- торгівля жінками як проблема пов'язана з проституцією;
- торгівля жінками як проблема порушення прав людини [14, с. 10].

Торгівля жінками – дуже складне явище з багатьма факторами впливу на жінку і вихідними проблемами, тому для аналізу цього явища в Україні буде доцільним використання вище вказаних підходів.

Отже, торгівля жінками як проблема боротьби з організованою злочинністю – первинна проблема для світової спільноти в цілому, адже торгівля людьми стоїть на третьому місці після незаконної торгівлі зброєю та наркотиками (її грошовий обіг становить 7–12 млрд. доларів на рік) [5, с. 5]. Після падіння ”залізної завіси”, країни колишнього СРСР увійшли до числа основних постачальників живого товару. І не через особливу привабливість їхніх жінок, адже йдеться не про конкурси краси, а про кримінальний бізнес, причиною якого стала економічна й політична нестабільність. Україна займає друге місце в загальному списку країн-донорів [15], тому іноземне слово “трафікінг” все частіше вживається в нашій країні, як коротке і змістовне окреслення тих різноманітних ситуацій, в які потрапляють за кордоном продані жінки. Під “трафікінгом” розуміється ситуація, коли:

– обіцяючи легальне чи нелегальне працевлаштування за кордоном, жінок з України примушують надавати секс-послуги. При цьому чиниться насильство, обмеження свободи жінки, боргова кабала;

– жінок за кордоном використовують на тяжких, небезпечних для здоров'я та/чи принизливих роботах, при цьому праця буває ненормованою, а оплата – набагато нижчою від обіцяної або взагалі не надається ;

– працюючи покоївками, гувернантками чи доглядальницями, жінки з України виконують тяжку ненормовану працю, а також часто змушені примусово надавати працедавцям сексуальні послуги. При цьому використовуються залежне становище жінки;

– через свідомо неправдиву інформацію, жінка з України, виходячи заміж за іноземця, потрапляє у повну залежність від чоловіка. При цьому проти неї чиниться насильство, обмежуються права і свободи жінки: її примусово використовують для сексуальних забаганок чоловіка або ж сам чоловік виступає сутенером і змушує свою жінку стати повією; її використовують як машину для народження дитини (після чого розлучаються, висилають жінку додому чи продають); її примушують працювати у приватному бізнесі чоловіка чи використовують як безплатну служницю. Інший варіант – жінка потрапляє

заміж не в обіцяну багату країну, а її обманом завозять у важкодоступні місця, де немає цивілізації та побутових умов [3, с. 7].

Коли торгівля жінками визначається як проблема боротьби з організованою злочинністю, ціллю і стратегією цієї боротьби є застосування більш суворого покарання, розвиток міжнародної координації дій правоохоронних органів та інших заходів спрямованих на переслідування злочинців. В Україні правоохоронні органи, зазначені в Комплексній програмі, є виконавцями положень, спрямованих на переслідування торговців. Програма включає Генеральну прокуратуру, МВС, СБУ, Державну прикордонну службу, Державну митну службу, причому Генеральна прокуратура відповідає за координацію діяльності цих установ з протидії торгівлі людьми. Практика показала необхідність створення в рамках правоохоронних органів окремих структур, які б займалися подоланням проблеми торгівлі людьми. Тому, у структурі Головного управління карного розшуку МВС України та в обласних управліннях внутрішніх справ було створено спеціалізовані підрозділи по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, на яких покладено відповідальність щодо запобігання, виявлення та розкриття таких злочинів. Крім завдань Комплексної програми, спрямованих на розкриття злочинів торгівлі людьми, встановлення контактів з правоохоронними органами інших держав, інформування громадян про небезпеку торгівлі людьми та інших доручень, на управління покладено відповідальність за здійснення моніторингу роботи туристичних фірм та агенцій з працевлаштування українських громадян за кордоном. Так, з часу введення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, в Україні порушено 604 кримінальні справи за фактами торгівлі людьми [4, с. 118]. Це свідчить, з одного боку, про вдосконалення професійної майстерності оперативних працівників та слідчих, а з іншого, про ефективність співпраці з неурядовими організаціями, внаслідок чого, потерпілі, після надання їм необхідної допомоги та підтримки, активніше звертаються з заявами до правоохоронних органів. На жаль, спостерігається значна невідповідність між кількістю порушених проти торговців людьми кримінальних справ (604), та справ, які завершено винесенням судового вироку (61). Причини низької ефективності кримінального переслідування торговців полягають у специфіці виявлення та розслідування злочинів цієї категорії, необхідності розшуку доказів та підозрюваних на території інших країн, недосконалості національного законодавства та судової системи, обмеженій можливості правоохоронних органів України співпрацювати із зарубіжними колегами та забезпечити надійний захист потерпілих та свідків. Під час розслідувань злочинів торгівлі людьми великою проблемою є корупція, внаслідок якої особи, залучені до

розслідування, зазнають тиску. На думку антикорупційної берлінської організації “Трансперенсі Інтернешнл”, яка оцінює рівень корупції влади, Данія має найнижчий рівень корупції, США займає вісімнадцяте місце, а Україна – сімдесят п’яте [9, с. 12]. Це призводить до гальмування чи припинення справ. Підтвердженням цього є також інформація, яка подається в доповіді Держдепартаменту США, де зокрема відзначається, що Україна має певні досягнення в боротьбі з торгівлею людьми, але ці заходи досі не відповідають мінімальним стандартам через брак коштів та внаслідок поширеної корупції на місцях [15].

Торгівлю людьми часто називають сучасною формою рабства. В уяві багатьох людей це може викликати образи жінок, чоловіків та дітей, яких викрали і примусово вивезли за межі держави з метою експлуатації. Однак дослідження схиляються до висновку, що більшість випадків торгівлі людьми – це спотворена форма міграції. Мета міграції – накопичити кошти чи забезпечити підтримку матеріально залежних осіб шляхом працевлаштування – може призвести до жахливих наслідків. Торговля жінками як проблема міграції дуже тісно пов’язана з працею, тобто тут постає питання трудової міграції.

Визначити масштаби торгівлі людьми в рамках загальної міграції майже неможливо через нелегальний характер міграції. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини стверджує, що нині за кордоном перебуває від 2 до 7 млн. наших співгромадян в пошуках роботи [5, с. 12]. Серед країн-донорів пострадянського простору Україна є найбільшим постачальником трудових ресурсів.

Державні центри зайнятості можуть надавати легальні можливості для працевлаштування за кордоном лише за умов існування відповідної двосторонньої угоди з країною призначення та надання конкретних замовлень з боку роботодавців. Україна підписала двосторонні угоди про працевлаштування з одинадцятьма країнами, однак на сьогодні квоти щодо працевлаштування українських громадян у цих країнах відсутні. Тільки за умови відповідного оформлення документів українці, що працюють у цих країнах мають право на захист.

Агенції з працевлаштування, які офіційно працюють в Україні також можуть пропонувати вакансії через особисті контакти з роботодавцями у країнах призначення. Окрім легальної роботи, агенції з працевлаштування також пропонують досить значну кількість вакансій, які не цілком законні. Існує домовленість з багатьма роботодавцями у країнах призначення, які надають робочі місця не на основі робочих віз, а на основі туристичних. Така діяльність, окрім багатьох інших фактів, дає підставу вважати, що агенції з працевлаштування часто можуть бути втягнутими у торгівлю людьми. Але на противагу цьому факту є дослідження МОП, у якому зазначається, що лише невелика частка потерпілих від торгівлі людьми користувалися

послугами агенцій з працевлаштування [11, с. 62]. Аналогічно туристичні агентства, які, очевидно, допомагають громадянам отримувати туристичні візи для міграції з метою працевлаштування, дійсно можуть використовуватися торговцями людьми, але самі вони не можуть нести прямої відповідальності за торгівлю людьми. Проте іноді туристичні агентства займаються шахрайством. Респондентами було відмічено велику кількість випадків, коли після звернення до таких агенцій та сплати грошей за послуги у відкритті візи, агентство просто зникло або візи виявлялися недійсними. Така ситуація призводить до втрати документів, і в результаті паспортні столи перевантажені роботою, намагаючись їх замінити, а борги, які бере людина, щоб оплатити послуги нечесного посередника, змушують її мігрувати. Це ж у свою чергу, підвищує ризик стати жертвою торгівлі людьми.

Крім торгівлі людьми шляхом пропозицій з працевлаштування, певна частка потерпілих стає жертвами посередників, які пропонують послуги тільки з перевезення. Теоретично такі особи надають допомогу лише в організації поїздки, таємної або транзитної, отримуючи візи по дорозі. За деяких обставин вони виявляються досить надійними помічниками для чоловіків, однак для жінок вони становлять загрозу.

В дослідженні МОП зазначається, що правоохоронними органами України виділено чотири категорії ситуацій, пов'язаних із торгівлею людьми. Дві з них стосуються самостійних поїздок до країни призначення з подальшим втягненням у тенета торгівлі людьми [11, с. 65]. Подібний погляд на проблему, очевидно, ґрунтується на переконанні, що торгівля людьми має містити ініціювання переміщення. Визначення терміна "торгівля людьми" наведене у "Протоколі ООН про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї", не дає роз'яснення цих тлумачень. Труднощі у визначенні торгівлі людьми полягають ще й у тому, що трудова експлуатація можлива і в інших ситуаціях, ніяким чином не пов'язана з торгівлею людьми. В будь-якому разі теоретично Україна не володітиме юрисдикцією розглядати подібні справи, якщо особи, задіяні в організації експлуатації людей у країні призначення, не є громадянами України. Однак самостійне переміщення до країни призначення не має визначатись як один з етапів торгівлі людьми. Такий тип переміщення слід вважати нелегальною трудовою міграцією і розглядати окремо від торгівлі людьми.

Реальність така, що жінки й дівчата нашої країни продовжують масово виїжджати за кордон, ризикуючи при цьому стати жертвою торговців людьми. Але у суспільстві існує думка, що жінки, які стали жертвами трафікінгу, самі винні у цьому: вони погодилися на нелегальну роботу за кордоном, "нерозумно і довірливо" вислуховували казки про великі гроші за кордоном, вони – повії... Ця думка побутує

серед населення, вона підтримується й транслюється різними каналами. Через це деякі люди вважають, що потерпілі жінки не заслуговують співчуття, тобто тут відслідковується найбільш традиційний підхід до торгівлі жінками – моральний, який засуджує проституцію. З цієї позиції торгівля жінками розглядається як зло, що неодмінно супроводжує проституцію. Боротьба з торгівлею жінками в такому контексті означає боротьбу з проституцією.

Досліджуючи цю проблему, потрібно розмежовувати добровільну і примусову проституцію. Деяких жінок обманюють, присилують до проституції, дають їм наркотики, або викрадають для того, щоб змусити займатися сексуальними послугами. Інші жінки, котрі раніше не займалися проституцією, можуть підозрювати, що вони опиняться в секс-індустрії, якщо погодяться на отримання роботи через контрабандиста. “Правозахисники Мінесоти” вивчаючи цей аспект проблеми в Україні, відмітили, що протягом останніх років спостерігається збільшення кількості жінок, які знали, що працюватимуть в секс-індустрії і зменшення числа жінок, котрі не знали [9, с. 15]. Тобто, можна зробити висновок, що ця проституція є добровільною, хоч про добровільність праці в даному разі може йтися лише відносно. У багатьох випадках – це “вимушена добровільність”, вибір в умовах, коли не має іншого вибору. Значна частина жінок з України – молоді люди, котрі не можуть знайти заробітку і прийнятних умов на батьківщині. Тому принцип добровільності виїзду людей за кордон у пошуках роботи, у тому числі у секс-сфері, перетворюється у фікцію. Щодо цифр такого ганебного явища, то вважається, що понад 300 тис. українських жінок потрапили в тенета ділків секс-індустрії країн-реципієнтів за останні роки [7, с. 50].

У багатьох країнах проституція легалізована, а злочином вважається примушування жінки займатися проституцією, така ситуація спостерігається, наприклад, в Німеччині та Нідерландах. Але дозвіл на заняття проституцією дається тільки жінкам з країн Європейського Союзу. Це означає, що жінки-мігранти, в тому числі й з України, підлягають покаранню та депортації.

До нового Кримінального кодексу України була внесена ст. 303. “Проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією” [2, с. 118]. З моменту введення статті у дію ведуться дискусії щодо частини першої статті, яка передбачає відповідальність за заняття проституцією як такою, та її шкоди для розкриття злочинів про торгівлю людьми. Представники деяких правозахисних організацій (в тому числі і зарубіжних) зазначають, що криміналізація проституції в Україні призведе до того, що потерпілі взагалі не звертатимуться до правоохоронних органів із заявами до примушення їх до роботи у секс-бізнесі [11, с. 30]. Це також може давати привід для шантажу звідниками своїх жертв: якщо міліції стане відомо про

злочинні дії звідника, то потерпіла також нестиме відповідальність за заняття проституцією.

Незалежно від того, як жінки опиняються проданими чи залученими до проституції, безсумнівним є факт порушення їхніх основних прав людини. Більшість представників неурядових організацій вважають торгівлю жінками і практику експлуатації – порушенням прав людини, за яке несуть відповідальність держави. Важливим етапом в утвердженні такої концепції стала Всесвітня конференція з прав людини, яка відбулася у Відні в 1993 р., де вперше насильство над жінками визначалось як порушення прав людини.

З позицій захисту прав жінок світова спільнота розробила цілий ряд міжнародних документів, які Україна ратифікувала: Конвенція з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок, Декларація про ліквідацію насильства над жінками, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми й експлуатацією проституції третіми особами, Гаазька міністерська декларація, Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності.

Масовий вивіз жінок з України, яка претендує на своє місце у Європейській спільноті, наносить велику шкоду авторитету держави на міжнародній арені. Безперечно, уже зроблено багато, але країна не дотримується міжнародних стандартів прав людини. Українським жінкам, котрі стають жертвами торгівлі людьми, часто відмовлено в праві на життя, свободу і особисту безпеку. Вони страждають від гострого фізичного і душевного болю, що в найбільш тяжких випадках призводить до їхньої загибелі. Жінкам, котрих змушують працювати в страшних умовах, ув'язнених торговцями відмовлено реалізувати своє право на економічний, соціальний і культурний розвиток. В деяких випадках, жінкам не дозволяють повернутися до рідної країни вже на кордоні, оскільки вони намагаються втекти від злочинців без необхідної документації та ідентифікації. Звичайно, у такому випадку завжди вказується на обмежене фінансування цього сектору і на відсутність необхідної співпраці з іншими країнами, але відповідальність в першу чергу мала б лягати на державні органи, на вирішення практичних і законодавчих проблем, що стосуються розслідування та судового переслідування, а постійна увага Омбудсмена до проблеми торгівлі людьми допомогла б підвищити рівень обізнаності громадськості, тобто всі сторони цього процесу реалізовували б комплексну програму протидії і боротьби з цим явищем незалежно від умов і контексту, в якому розглядається ця проблема.

Л і т е р а т у р а

1. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрям, що

доповнює Конвенцію / Під ред. С.Є.Єжова. – К.: Вінрок Інтернешнл, 2003. – 55 с.

2. Кримінальний кодекс України: Офіц. Видання. – К.: Концерн “Видавничий Дім. Ін Юре”, 2004. – 240 с.

3. Допомога жінкам, які потерпіли від торгівлі людьми. Інформаційно-практичний посібник. – К.: Вінрок Інтернешнл, 2003. – 114 с.

4. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками. Підручник з проведення тренінгів. Друге видання, оновлене. – К.: Вінрок Інтернешнл, 2004. – 156 с.

5. Карпачова Н.І. Стан дотримання захисту прав громадян України за кордоном: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2003. – 190 с.

6. Олефір О. Протидія нелегальній міграції як форма забезпечення громадського порядку // Право України. – 2005. – № 1. – С.82–85.

7. Ореховський Л. Проблеми боротьби з торгівлею людьми// Вісник прокуратури. – 2006. – № 1. – С.48-50.

8. Парламент і громадськість: Формула співпраці на прикладі ратифікації Палермської Конвенції ООН 2000року. – К.: Жіночий консорціум України, 2005. – 48с.

9. Правозахисники Міннесоти. Торговля жінками: Молдова та Україна. – Minneapolis, 2000. – 53 с.

10. Социальная работа по предупреждению торговли людьми и оказанию помощи потерпевшим / Е.Б. Левченко, И.Н. Трубавина, Т.О. Дорошок и др. – К.: Украинский ин-т социальных исследований, 2001. – 182 с.

11. Торговля людьми в Україні. Оцінка заходів, спрямованих на протидію/ Луценко Є., Матіяшек Л., Шваб І., Сканлан Ш. – К.: ЮНІСЕФ, 2004. – 247с.

12. Шокало А. Интеграция или возвращение домой? // Зеркало недели. – 2005. – 2 апреля. – С.20.

13. Шульга М.О. Міграційні наміри населення: динаміка змін. Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців) / За ред. В.М.Ворони, М.О.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2001. – С.343–358.

14. Marjan Wijers, Lin Lap-Chew. Trafficking in Women Forced Labour and Slavery-like Practices in Marriage Domestic Labour and Prostitution. – STV, Utrecht, 1997. – 304 p.

15. Звіт департаменту США–2004. “Торговля людьми: Євразія” at <http://unifo.state.gov/rusски/key/2004-06-21-tip2004.htm>.

**Міщенко І. Б.,
м. Київ**

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПРОВІДНА СКЛАДОВА ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

А н н о т а ц и я

В статтє раскрываються особенности основных образовательных парадигм: когнитивно ориентированной, деятельностно ориентированной, личностно ориентированной, компетентностно ориентированной. Рассматриваются вопросы